

Tudománysztratégia

Gyakorlati útmutató kutatóknak

Szerkesztette
Gulyás Adrienn és Demeter Márton

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Tudománystratégia
Gyakorlati útmutató kutatóknak

Tudománystratégia

Gyakorlati útmutató kutatóknak

Szerkesztők:

Gulyás Adrienn és Demeter Márton

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

Szerzők:
Bazsó-Vigh Vivien
Demeter Márton
Fehér Katalin
Gulyás Adrienn
Háló Gergő
Tóth János József
Tóth Tamás

Szerkesztők:
Gulyás Adrienn
Demeter Márton

Szöveggondozó:
Domokos Klaudia

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Varga Zoltán
Olvasószerkesztő: Resofszki Ágnes
Korrektor: Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

ISBN 978-615-6598-63-9 (elektronikus PDF) | ISBN 978-615-6598-64-6 (ePub)

© A szerkesztők, 2023
© A szerzők, 2023
© A kiadó, 2023
Minden jog védve.

Tartalom

<i>Bevezetés</i>	9
I. RÉSZ – A KUTATÁSTERVEZÉSTŐL A PUBLIKÁCIÓIG	11
Demeter Márton: A nemzetközi publikációs gyakorlat beépítése a doktori képzésbe	13
A változatosság gyönyörködtet – a doktori képzésben is	13
Az akadémiai tudás térdeje	14
Eltérő életutak	16
Az ideális doktori képzés	22
Összefoglalás: milyen lehetne egy jó doktori képzés?	27
Ajánlott irodalom	29
Bazsó-Vigh Vivien: A jó kutatási terv: kihívás és megvalósítás	31
Bevezetés	31
A kutatási terv és a tudományos kutatás közti hasonlóság	31
A tudományos kutatás nehézségei	32
A kutatási probléma és a téma körülhatárolása	33
A jó kutatási terv gyakorlati felépítése	34
Összefoglalás	38
Felhasznált és ajánlott irodalom	38
Demeter Márton: Módszertan a módszertanhoz	41
Mitől különleges a tudományos kutatás?	41
Tudományos divatok a módszertan területén	43
Hogyan válasszunk módszertant?	45
Gulyás Adrienn: Az angolszász típusú tudományos írás	55
Hasznos források	68
Felhasznált és ajánlott irodalom	69
Háló Gergő: A nemzetközi cikkek felépítése	71
Absztrakt (<i>Abstract</i>)	71
Bevezetés (<i>Introduction</i>)	72
Módszertan (<i>Methodology</i>)	75
Eredmények (<i>Results</i>)	76
Diskusszió (<i>Discussion</i>)	76
Felhasznált irodalom (<i>References</i>)	80
Ajánlott irodalom	80

Tóth János József: Milyen folyóiratokban érdemes publikálni? A kézirattal megcélzott folyóiratok köre és jellemzői	83
Bevezetés	83
A folyóiratok nyilvánosan elérhető releváns jellemzői a Scopus és a Web of Science adatbázisokban	84
A szerző és a kézirat	95
Felhasznált irodalom	98
II. RÉSZ – KUTATÁSI PROJEKTEK, LÁTHATÓSÁG, KARRIERTERVEZÉS	101
Fehér Katalin: Kutatási projektek tervezése és ütemezése	103
Bevezetés	103
Mi a projekt?	104
A kutatási projekt mint kihívás	105
Milyen alapvető döntési pontjai vannak egy kutatási projektnek?	106
Hogyan érdemes tervezni térben, időben és adattal?	110
A kutatás emberi léptéke: megvalósíthatóság és elköteleződés	111
Két történet tervezésről, elakadásokról, felelősségről	112
Összefoglalás	115
Javasolt feladatok	116
Ajánlott irodalom	116
Tóth János József: Mit érdemes tudnunk szerzőként az <i>open access</i> ről?	117
Bevezetés	117
Az <i>open access</i> mint hozzáféréstípus, üzleti modell és ellenállási mozgalom	118
Az OA-publikálás szerzői szemmel	122
Ha akarOAd, ha nem – avagy érint-e minket szerzőként az OA-kalózkodás?	126
Felhasznált irodalom	128
Tóth Tamás: Hogyan készüljünk fel a Marie Skłodowska-Curie Actions posztdoktori pályázatra?	131
Általános információk az MSCA-ról	132
Praktikus részletek	140
Összefoglalás	147
Felhasznált irodalom	147
Fehér Katalin: Karriertervezés és karrierutak	149
Bevezetés	149
A tudományos karriertervezés alapelemei	150
Mellékhatások és kitérők	153
Digitális identitás és virtuális karrier	155
Két karrierút rövid története	157

Összefoglalás	162
Javasolt feladatok	163
Ajánlott irodalom	163
MELLÉKLETEK	165
1. melléklet: Folyóíratrangsor – jogtudomány (2022, Scimago)	167
2. melléklet: Folyóíratrangsor – oktatás- és neveléstudomány (2022, Scimago)	190
A SZERZŐKRŐL	231

Vákát

Bevezetés

Mi a tudománystratégia? Bár ez a kérdés kevésbé régi, és minden bizonnyal kevesebbet érint, mint az élet értelmére vagy a világ eredetére vonatkozó társai, megválaszolása nem könnyebb, mint a klasszikus filozófiai kérdéseké. Tudománystratégiával – legalábbis tudásunk szerint – eddig nem nagyon foglalkoztak összefoglaló jelleggel diszciplináris szinten, noha természetesen számtalan tudománystratégiai célt fogalmaztak meg nemcsak tudományos intézmények (egyetemek, kutatóintézetek), de más, akár országos vagy nemzetközi szervezetek is, például az Európai Tudományos Alap.

Tudománystratégiáról tehát különböző szinteken lehet beszélni. Lehet szó globális tudománystratégiáról, amely általánosan a tudomány előtt álló legfontosabb feladatokkal, problémákkal és kihívásokkal, víziókkal vagy épp a tudomány és a társadalom, a tudomány és az ipar vagy a tudomány és a politika kapcsolatával foglalkozik. Beszélhetünk regionális vagy nemzeti tudománystratégiákról is, amelyek egyes földrajzi vagy geopolitikai ágensek (jellemzően országok) esetében vetik fel a fenti kérdéseket, illetve próbálják menedzselni az adott régió nemzetközi láthatóságát, versenyképességét. Ugyanezek a dimenziók jelennek meg alacsonyabb szinteken is, amikor egy tudományterület, egyetem vagy kutatóintézet, egy tanszék tudománystratégiájáról beszélünk.

A jelen kötet még a fentieknél is elemibb tudománystratégiai szinttel foglalkozik, ugyanis az egyéni kutatók számára kínál tudománystratégiai tippeket. Tapasztalatunk szerint a nemzetközi és egyre inkább a hazai akadémiai élet is neoliberalizálódik: a verseny, a versengés, a piac, a humántőke-mobilitás, a projektszemléletű működés és az egyre erőteljesebb nemzetköziesítési törekvések is részévé válnak a kutatói és oktatói életnek. Ezt a folyamatot illehetjük kritikával (nem is alaptalanul), azonban a kutatói előmenetel szempontjából elkerülhetetlen, hogy az egyén alkalmazkodjon a változó akadémiai környezethez és elvárásokhoz. Ebben a bonyolult és fokozódó mértékben kompetitív akadémiai világban nélkülözhetetlenek az egyénre szabott, ugyanakkor általánosan érvényes tudást is magabiztosan használó tudománystratégiák, amelyek sok évre vagy akár évtizedre is meghatározhatják egy akadémiai életút minőségét és sikerét.

A kötet valamennyi fejezetét a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) Tudománystratégiai Osztályának munkatársai írták. A Tudománystratégiai Osztály 2022-ben létesült Deli Gergely rektor indítványozására, az NKE nemzetköziesítési stratégiájának egyik alappilléreként. Az osztály munkatársai eltérő kutatási

háttérrel és felsőoktatási tapasztalattal rendelkeznek, és kutatói pályafutásuk különböző szakaszánál tartanak. Összeköti őket azonban a közös feladat, hogy egyéni kutatásaikon és szakmai előmenetelükön túl az NKE-n dolgozó kutatókat és kutatócsoportokat támogassák abban, hogy kutatásaikat magas presztízsű nemzetközi kiadványokban tudják megjelentetni, ezzel tovább növelve mind az NKE, mind saját kutatói profiljuk nemzetközi láthatóságát.

A mentoráltak köre szakterület és kutatói profil tekintetében nagyon változatos, de a Tudománystratégiai Osztályhoz forduló kollégákat elsősorban az a cél hajtja, hogy megmutassák: egy rendkívül erős, kompetitív nemzetközi versenyben is megállják a helyüket kutatóként, és olyan helyeken tudják megjelentetni írásaikat, mint a szakterületük legismertebb és -elismertebb amerikai, brit vagy épp hongkongi képviselői. A mentorált kollégák maguk is aktív kutatók, ezért leginkább gyakorlati útmutatást és segítséget igényelnek. Filozófia és elmélet helyett jogyakorlatokat, használható tippeket, esetenként konkrét módszertani segítséget, gyakran folyóirat-ajánlást várnak a Tudománystratégiai Osztály munkatársaitól.

A Tudománystratégiai Osztály küldetése, hogy a mentoráltak birtokában lévő szaktudást olyan formába segítse önteni, amely a nemzetközi publikációs platformokon is megállja a helyét a versenyben. A fejezetek írásakor a szerzők lelki szemei előtt saját mentoráltjaik képe lebegett: hogyan találjanak maguknak a témájukhoz illő folyóiratot, milyen módszertant alkalmazzanak a kutatásukhoz, hogyan ütemezzék a kutatási projektjeiket, melyek a nemzetközi szakfolyóiratok által elvárt nyelvi-tartalmi-logikai kívánalmak, vagy hogyan tervezzék előre a fiatal kutatók a tudományos karrierjüket? A kötet tehát a szerzők szándéka szerint gyakorlati útmutató: nem törekszik tudományos tényfeltárássra, nem fókuszál történeti előzményekre, nem mutat be részletesen szűkebb értelemben vett elméleti vagy empirikus anyagot. Ehelyett az egyes fejezetek gyakorlati példákkal, karakterisztikus esettanulmányok segítségével valódi problémákat és lehetséges kivezető utakat, megoldásokat kínálnak egyszerűen és közérthetően. A kötet szerzői bíznak benne, hogy az egyes fejezetekben ismertetett jogyakorlatok beépülnek az olvasók személyes tudománystratégiájába, és hozzásegítik őket ahhoz, hogy szakmai álmaikat hatékonyabban, kerülő utak nélkül ériék el.

A szerkesztők

I. RÉSZ
A KUTATÁSTERVEZÉSTŐL
A PUBLIKÁCIÓIG

Vákát

Demeter Márton

A nemzetközi publikációs gyakorlat beépítése a doktori képzésbe

A változatosság gyönyörködtet – a doktori képzésben is

Az akadémiai életutak tanulmányozásakor nem lehet nem észrevenni azok rendkívüli változatosságát. Vannak, akik egy családi vonalat visznek tovább (a szülők, nagyszülők között is találunk akadémiai embereket), s ez esetben a pályaválasztás tradicionális. Másoknak – akár már egészen korán – tanáraik hívták fel a figyelmüket az akadémiai pályára. Ezek a kutatók fiatalon sokszor vettek részt szakkörökön, tehetséggondozó programokban, rendszeresen (s gyakran sikerrel) indultak tanulmányi versenyeken, szakkollégiumokba jártak. Az ő esetükben a pályára való felkészülés tudatos építkezés, amely már a középiskolában, esetleg még előbb elkezdődik.

Vannak olyanok is, akiket az életútjuk során elkezd nagyon komolyan érdekelni egy téma, s eldöntik, hogy életük jelentős részében ennek a témának a kutatásán szeretnének dolgozni. Az ő számukra az akadémiai pálya tulajdonképpen csak keretet, jogosítványokat és eszközöket ad ehhez a tevékenységhez. Mások több lábon állnak, nyitottak más társadalmi intézmények, mint például a művészet, az üzleti szféra, a jog vagy éppen az államigazgatás felé, s a tudományos aktivitást párhuzamosan képzelik el más terület(ek)en folytatott működésükkel. Ebben az esetben az akadémiai pályára kerülők eredetileg talán más területen tevékenykedtek, s valamely belső vagy külső okból döntöttek úgy, hogy szerencsét próbálnak az akadémiai világban is.

Világos, hogy a fenti különböző életutak különböző oktatási és képzési utakat fednek le, s azok a tudások és gyakorlatok, amelyek a 21. századi akadémiai pálya számára nélkülözhetetlenek, más és más helyen, más és más módon épülnek be (szerencsés esetben) a kutatók életébe. Ugyanennyire fontos látnunk azt is, hogy az akadémiai képzés konkrét tartalma időben és térben is változik, ráadásul ez utóbbi mind horizontális, mind vertikális értelemben.

Az akadémiai tudás térideje

Az idő dimenzióját tekintve beszélni kell az akadémiai tudás gyorsuló ütemű elévüléséről, amely sajnos nemcsak a képzések szűkebben vett tartalmát (az átadott lexikális tudásanyagot), de a kompetenciákat, a habitusokat és legfőképpen az elvárásokat is érinti. Egy magyar kutató esetében például harminc évvel ezelőtt nem volt erős elvárás az idegen nyelven való nemzetközi publikálás: erre az egyetemek és a doktori iskolák nem készítettek fel a hallgatókat, és a nemzetközi publikációk nem is jelentek meg kimeneti feltételként. Ennek megfelelően azok a tudásanyagok, amelyek a nemzetközi publikáláshoz nélkülözhetetlenek – és e könyvben több fejezet is foglalkozik velük –, nem fogalmazódtak meg követelményként a képzésben. Azoknak a pályán mozgó akadémiai dolgozóknak, akiknek a doktori képzésében a ma már fontos nemzetköziesítési elemek nem szerepeltek, utólag máshogy kell pótolniuk ezt a szakmai előmenetelükhöz szükséges tudást.

A térbeli dimenzió horizontális vetülete pusztán geopolitikai. A nemzetközinek tekintett akadémiai sz tenderdeket a nyugati világ diktálja, nagyrészt az angolszász országok, s az ő kulturális, nyelvi, ismeretelméleti és szervezeti hagyományaik határozzák meg az érvényesnek elfogadott akadémiai tudás létrejöttének, bemutatásának és terjesztésének feltételeit. Ne tévesszen meg minket a nyugaton kívüli világ egyre nagyobb jelenléte a nemzetközi tudományos vérkeringésben, hiszen napjainkban ennek a nemzetközi jelenlétnek továbbra is előfeltétele a nyugati sz tenderdeknek való megfelelés, vagyis nincsenek még olyan alternatív nemzetközi tudományos univerzumok, ahol mások lennének a tudományos értelemben vett játékszabályok, mint a nyugati dominanciájú centrumban. Kína mind intenzívebb jelenléte a nemzetközi tudományos vérkeringésben például nem nagyszámú, nemzetközileg elismert kínai lapkiadónak és folyóiratnak a jelenlétét mutatja – ahol kínai szerzők sokasága ír Kína szempontjából fontos témákról kínai megközelítésben –, hanem pusztán annyit jelent, hogy egyre több kínai kutató munkája felel meg a nyugati kutatási és publikációs feltételeknek, ezért egyre több cikk jelenik meg kínai szerzőktől nyugati lapokban. A nyugati dominanciából adódóan még akkor sem ekvivalens egy amerikai, egy magyar és egy vietnámi doktori iskolában szerzett tudás nemzetközi elismertethetősége, ha eltekintünk az idő dimenziójától, és feltesszük, hogy az amerikai, a magyar és a vietnámi doktori hallgató ugyanabban az időszakban szerezte tudását.

Végül a térdimenzió vertikális vetületét az a tény adja, hogy még a földrajzilag egy területhez sorolt képzőhelyek között is óriási különbség van, nemcsak

a potenciálisan átadott tudás, de az ezt a tudást elvben igazoló diplomák nemzetközi akadémiai értékét tekintve is. Az Egyesült Államokban például több mint ötezer felsőoktatási intézmény működik, de ezeknek csak egy töredékén adnak olyan PhD-oklevelet, amely az ezzel rendelkező kutatónak jó útlevelekként szolgál a nemzetközi akadémiai karrierhez. Még az olyan kis országok esetében is, mint Magyarország, beszélhetünk elit és kevésbé elit akadémiai intézetekről, s ennek megfelelően az általuk adott diplomák piaci értéke is különböző. Nem véletlen, hogy a nemzetközi versenyképesség javítása érdekében valamennyi világrégióban vannak olyan országok, amelyek az egyetemeik globális rangsorokban való előrelépéséért küzdenek, vagy legalábbis szeretnék néhány, de legalább egy elit egyetemet. A presztízs egyre inkább az egyetemekhez, és nem az affiliációul szolgáló országhoz kötődik, s ma már egy „amerikai PhD” nem jelent feltétlenül többletet, miközben egy „PhD a Harvardról” jelentős akadémiai tőkét testesít meg. Hasonló a helyzet a „kínai PhD” esetében, amely nem feltétlenül hangzik jól, szemben a „PhD a Tsinghua egyetemről”, amely viszont biztosan jó ajánlólevél, tekintettel arra, hogy a Tsinghua néhány globális rangsorban ma már megelőz olyan szupersztár egyetemet, mint a Columbia, a Princeton vagy a London School of Economics and Political Science (LSE).

Érdekesség: intellektuális rasszizmus és kamuflázsidentitás

A fenti geopolitikai jellegű megkülönböztetést sokan tanulmányozták és tanulmányozzák kritikai jelleggel, rámutatva arra, hogy az elit egyetemi diplomák, állások és maguk az elit folyóiratok is mesterségesen generált, intellektuális rasszizmusban tartják az akadémiai világot. Ez, röviden megfogalmazva, azt jelenti, hogy az akadémiai világban a diplomák, ahogy Bourdieu fogalmaz, egyfajta nemesi oklevélként, „kutabörként” szolgálnak a sikeres akadémiai (és egyéb) pálya felé, s akik nem rendelkeznek ezekkel az oklevelekkel, azokat gyakran kirekesztik az elit, kulturálisan és gazdaságilag is jelentős pozíciókból. Az intellektuális rasszizmus tehát – az enyhébb megfogalmazás szerint – nem bórszín, származás vagy állampolgárság alapján diszkriminál, hanem a diplomák helye szerint, anélkül, hogy minden esetben figyelembe venné az egyéni produktumot és teljesítményt. Vagyis egy jó akadémiai állást adott esetben könnyebb megszerezni egy elit egyetemen szerzett PhD-oklevéllel és minimális teljesítménnyel, mint egy erős önéletrajzzal, de harmadik világbeli PhD-fokozattal. Az intellektuális rasszizmus erősebb megfogalmazása szerint ez valódi rasszizmus is egyben, hiszen az elit egyetemeken általában mindenféle kisebbség alulreprezentált, s az elit egyetemi felvételi rendszerben testet öltő rasszizmus (és elitizmus) kihát a későbbi folyamatokra, amikor a diplomák elit státusza alapján értékelik egyes jelentkezők minőségét. Az intellektuális rasszizmust sokan az úgynevezett kamuflázs-identitás kifejlesztésével igyekeznek elkerülni, amelynek során egyes harmadik világbeli kutatók továbbképzésekkel vagy gyakran újraképzésekkel (angolul re-education), vagyis felsőoktatási képzésük nyugati megismétlésével próbálják eltüntetni önéletrajzukból annak jeleit, hogy eredetileg nem elit egyetemeken végeztek. A kamuflázsidentitás kifejlesztése,

bár az egyedi kutatók számára sikeres stratégia lehet, kétszeresen is káros a globális egyenlőtlenségek elleni küzdelem szempontjából. Egyrészt az újraképzések – vagyis egyes, a nyugati világon kívüli diplomák „felülírása” egy nyugati diplomával – elfedhetik az eredeti identitást és a kutatók autentikus hangját. Másfelől az intellektuális rasszizmus intézménye ezzel továbbra is fennmarad, hiszen a kamuflázsidentitás kifejlesztésén keresztül számos „külföldi” kerül elit pozícióba, s ezzel egy látszólagos diverzitás keletkezik, ázsiai, afroamerikai, közel-keleti, latin-amerikai vagy épp kelet-európai kutatókkal, akik azonban valamennyien nyugaton tanultak, s így a nyugati perspektívákat és a nyugati elitizmust képviselik.

Eltérő életutak

Mielőtt rátérnénk annak taglalására, hogy milyen fontos készségeket és tudást kell átadnia egy doktori iskolának a nemzetközi publikálásra való felkészítés érdekében, nézzünk pár konkrét példát arra, hogy az egyéni életutak során mikor és hogyan találkozhatunk ezekkel az ismeretekkel akár a doktori képzést megelőzően is.

Péter, a leszármazott

Péter tradicionális értelmiségi családból származik, szülei mindketten egyetemi tanárok; édesanyja biológus, édesapja szociológiai professzor, anyai nagyapja a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A családi otthon nappalijában szinte egymásnak adják a kilincset a különféle tudósok, egyetemi tanárok, a család barátai, akikkel Péter gyermekkorától kiváló kapcsolatot ápol. Testvére, Anna, a londoni LSE gazdaságföldrajzi PhD-iskolájában tanul, Péter azonban úgy dönt, hogy Magyarországon iratkozik be a doktori képzésre. Családi helyzetéből adódóan minden iskoláját az elérhető legjobb hírű intézményben végezte el, az általános iskola végére felsőfokú angol és francia nyelvvizsgával rendelkezett, a gimnázium végére spanyolul is megtanult.

Az érettségi után egy évet töltött a család egy jóbarátjánál az Egyesült Államokban, majd a BA és az MA között ismét egy évet töltött el külföldön, ezúttal Kanadában. Itt ismerkedett meg egy Kanadában élő magyar professzorral, aki politikafilozófiával foglalkozik. A professzor által betekintést nyert számos kutatásba, sőt megjelent egy rövidebb, közös cikkük is egy neves nemzetközi folyóiratban. Bár a professzor szerette volna, ha Péter a kanadai McGill Egyetemen folytatja tanulmányait az ő irányítása alatt, megértette, hogy Péternek honvágya

van, s megállapodtak, hogy külső társtémavezetőként és szellemi alkotótársként a továbbiakban is szívesen áll a tehetséges fiú rendelkezésére annak ellenére, hogy Péter Magyarországon képzeli el a jövőjét.

Péter tehát huszonöt éves korára tökéletesen megtanult angolul, valószínűleg jobban beszél és ír, mint leendő PhD-iskolájában az oktatók többsége. A hazai akadémiai hálózatokban szerves módon van jelen, gyakorlatilag nincs olyan jelentős hazai kutató, akihez ne lenne közvetlen bejárása valamely családtag vagy barát ajánlása nyomán. A Kanadában eltöltött idő alatt doktori kutatási témája is kikristályosodott, a professzor irányítása alatt végigment egy teljes kutatási folyamaton a kutatási kérdések megfogalmazásától kezdve a publikáció megjelenéséig.

Péternek tehát a doktori iskolában alapvetően arra van szüksége, hogy már meglévő tudását a rendelkezésre álló keretek között a lehető legjobban tudja kamatoztatni, s a doktori fokozat megszerzésekor egy nemzetközi szinten is versenyképes önéletrajzzal rendelkezzen. Ehhez a doktori iskola olyan mérföldköveket kellene hogy megfogalmazzon, amelyek az elérni kívánt eredményekhez relevánsak, segítő-fejlesztő eszközöket nyújtanak hozzá, és semmi esetre sem hátráltatják a fiút abban, hogy világviszonylatban is értékes és unikális kutatást végezzen, s az eredményeket minél több kollégához eljuttassa.

Péter ezekkel a reményekkel iratkozik be a képzésre. Az első meglepetés akkor éri, amikor a doktori iskola témavezetőt jelöl ki számára, akinek – Péter megítélése szerint – nincsenek az ő területén releváns jelentős kutatási eredményei. A kanadai professzor társtémavezetőségét a doktori iskola nem titkolt kedvetlenséggel fogadja, adminisztratív okokra hivatkozva egyelőre elutasítja a kérelmet. A doktori képzés kurzuskínálatát Péter meglehetősen szűkösnek érzi: úgy látja, hogy a kurzusok kevésbé vagy egyáltalán nem kapcsolódnak a kutatási témájához, sokkal inkább arról van szó, hogy az oktatók a saját kutatási területüket prezentálják a hallgatók felé.

A doktori iskola nem kínál specifikus módszertani képzéseket, a kurzusokhoz kapcsolódó feladatok elvégzése időigényes és Péter szakmai fejlődése szempontjából irreleváns. Péternek döntenie kell, hogy megpróbálja-e a doktori iskolát mintegy „túlélni”, a kapott feladatokat „letudni”, s közben a kanadai professzor időnkénti segítségével, valamint önképzéssel fejlődni és haladni a kutatásával, vagy kiiratkozik a képzésből, és keres egy olyan iskolát, amely jobban segíti fejlődését. A családi szocializáció által megágyazott szakmai magabiztossága következtében Péter a második lehetőség mellett dönt, családjával megbeszéli, hogy néhány évre Kanadába költözik, és ott vesz részt a doktori képzésben.

Zsuzsanna, a megértett zseni

Zsuzsanna egy közepes méretű magyar városban született, szülei elváltak, édesanyja középiskolai tanár a helyi iskolában, ahol mind kollégái, mind a tanulók tisztelik tudásáért és elkötelezettségéért. Zsuzsanna nagyszülei mezőgazdasági dolgozók voltak, így édesanyja első generációs értelmiségiként különösen igyekezett lányát a tanulás fontosságára nevelni. Zsuzsanna nemcsak szorgalmas, de tehetséges is volt, iskoláit kitűnő eredménnyel végezte, egy elit nagyvárosi középiskolában érettségizett, majd egyetemi tanulmányait Budapesten folytatta. Az egyetemen számos tanár biztatta továbbtanulásra, rendszeresen vett részt tudományos diákköri versenyeken, egyszer első helyezést is kapott az országos döntőn. Ezt követően már nem volt nehéz ösztöndíjat szereznie az egyetem egy doktori programjára, témavezetője az a professzor lett, aki korábban tudományos diákköri munkáját is támogatta.

Zsuzsanna számára nem volt különösebben meglepő, hogy a doktori iskola mintegy a graduális képzés folytatásaként működik kurzusokkal és a hozzájuk tartozó teljesítési feltételekkel, amelyek legtöbbször – a mesterképzéshez hasonlóan – hallgatói esszék benyújtását jelentik. Ha volt kérdése, a témavezetője szívesen állt rendelkezésére, s bár Zsuzsanna sokszor azt érezte, a kapott válaszok túl általánosak és filozofikusak, alapvetően elégedett volt a kapott támogatással. A doktori iskola ráadásul igyekezett abban is segíteni, hogy az általa megállapított követelményeket lehessen is teljesíteni, tehát rendszeresen szervezett konferenciákat, amelyeken meg lehetett szerezni a konferencia-előadásért járó krediteket, valamint egyetemi lapokat tartott fenn, amelyek segíthettek a publikációs követelmények nagy részének teljesítésében. Zsuzsanna tehát elég sokáig úgy érezte, hogy minden remekül alakul. Disszertációját *summa cum laude* minősítéssel védte meg, s mivel témavezetője az egyetem egy magas pozícióban lévő professzora volt, csakhamar tanársegédi álláshoz jutott professzora tanszékén.

Egyszer azonban Zsuzsanna megismerkedett egy osztrák kollégájával, aki elmesélte neki, hogy posztdoktori ösztöndíjjal az Egyesült Államokban élt két évig, és az ott kiépített kapcsolatokból táplálkozik azóta is. Zsuzsanna azonnal ádáz ösztöndíjvadászatba kezdett az interneten, azonban mindenhol a „nemzetközi láthatóság” követelményébe ütközött, amelynek – körülményeit tekintve – nem tudott megfelelni. Lelkesen lefordította pár kéziratát angol nyelvre, és elküldte őket egy-egy ismertebb folyóirathoz, azonban egy kivétellel valamennyi esetben elutasították a cikkeket, még mielőtt kiküldték volna őket bírálatra. A maradék cikk bírálati folyamata mintegy másfél évig tartott,

és sajnos a lektorok végül nem javasolták megjelenésre az anyagot. Zsuzsanna ekkor pártfogójához, egykori témavezetőjéhez fordult segítségül, aki azonban inkább lebeszélni próbálta arról, hogy „túl magasra célozzon”, s inkább azt javasolta, hogy próbálják meg a cikket egy barátja által szerkesztett szlovák lapban megjelentetni. Zsuzsanna azonban ekkor már tudta, hogy a jobb nemzetközi ösztöndíjak esetében a nemzetközi publikációs kritérium – szemben hazai tapasztalataival – sokkal konkrétabb és kevésbé rugalmasan értelmezhető dolgot jelent, s valamely ismert, nemzetközileg jegyzett, meghatározott tudományos adatbázisokban indexált, magas presztízsű folyóiratcikkre utal.

Rá kellett ébrednie, hogy a doktori képzés nem adott megfelelő támpontokat ahhoz, hogy kilépjen a nemzetközi terepre. Rá kellett ébrednie arra is, hogy a leginkább versenyképes intézmények esetében már a PhD-felvételéhez is hazai szempontból nézve rendkívül jelentős nemzetközi publikációs aktivitást kell felmutatni, a posztdoktori ösztöndíjak reális elnyerése pedig szinte lehetetlen kimagasló publikációs eredmények nélkül. Zsuzsannának most saját kútfőből vagy egy értő mentor támogatásával kell megtanulnia mindazt, amit a nemzetközi terepen mozgó hallgatók már a mesterképzésen megtanultak, s amit a doktori képzés csak tovább mélyített.

Sokszor gondol arra, milyen jó lett volna, ha témavezetője be tudta volna vonni olyan nemzetközi kutatásokba, amelyekből nívós cikkek születhettek volna: milyen jó lett volna a doktori iskolában feltérképezni a lehetséges életpályamodelleket, megismerkedni az akadémiai mérföldkövekkel, és megszerezni a teljesítésükhöz szükséges tudást. Most egy kompetitív, szisztematikusan felépített, akadémiai szenioritásának megfelelő önéletrajzot tudna felmutatni, ehelyett viszont jelenleg a belépő szint elérésén kell fáradoznia. Zsuzsanna talán még tehetségesebb és szorgalmasabb is volt, mint Péter, viszont Péterrel ellentétben nem állt rendelkezésére olyan szociális és szakmai hálózat, amely pótolhatta volna a képzés hiányosságait.

Zoltán, a megszállott

Zsuzsannától eltérően az iskolában Zoltán sokkal inkább tűnt ki furcsa külsejével és szokásaival, mint szorgalmával, s tanárainak nagy része biztos volt abban – s ennek alkalmasint hangot is adtak –, hogy Zoltán soha nem viszi semmire. A fiút a szülők – ahogyan ők mondták – liberálisan nevelték, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy azt csinált, amit csak akart, amíg nem volt

belőle különösebb probléma. Zoltán átlagos jegyeket hozott az iskolából, de nem bukott meg semmiből. Nem kapott szaktanári meg igazgatói dicséreteket, de legalább intőket sem. Egyszóval Zoltán „elvolt” az iskolában. Különösen a természetismeret-órákat s később a biológiát szerette, ahol nyakatekert kérdéseket tudott feltenni a tanárainak, akik erre ritkábban jól, gyakrabban rosszul reagáltak. Az érettségén a bizottság Zoltán feleleteinek már csak a tíz százalékából értett meg valamit, az egyetemen pedig – természetesen biológus szakon – már csupán egyetlen tanárral jött ki jól, aki hozzá hasonlóan kissé különc, de tőle eltérően mégis némi tisztelettel övezett professzor volt. A fiú minden kötelező tárgyat minimális ráfordítással, közepes eredménnyel teljesített, viszont a szakdolgozata, amely egy bizonyos iráni durumbúza-nemesítési eljárásnak az átlagos szemtermésre irányuló hatásaival foglalkozott, a téma szakértői szerint jelentős kérdéseket feszegetett, és néhol igen érdekes válaszokat adott rájuk.

Zoltán épp csak annyira tanult meg angolul, amennyire az egyetemi diplomához szükséges középfokú nyelvvizsgateszt ezt megkövetelte, de olvasni egyébként egészen jól tudott. A doktori képzést ugyanazon az egyetemen végezte, ahol a korábbi tanulmányait. Nagyjából békén hagyták, témavezetőjével atyai jó viszonyba került, s pár év alatt – egyébként a doktori képzéstől teljesen függetlenül – az iráni durumbúza-nemesítés egyik legjobban felkészült szakértője lett. Professzora közbenjárására kapott egy tanársegédi állást, amelyből tíz év múlva adjunktusi, húsz év múlva docensi állás lett. A professzori kinevezés feltételei se nem érdekelték, se nem teljesítette őket.

Kétévente részt vett a durumbúza-nemesítők nagy kongresszusán, kétszer járt egy-egy kilenc hónapos terepmunkán Iránban, és még közel a kilencvenedik születésnapjához is egyfolytában azon járt az esze, hogyan hozhatna több szemet az a bizonyos fajta iráni durumbúza. Zoltán számára a doktori képzés nem volt sem rossz, sem jó: egyszerű formális feltétele volt egy nyugalmas, a külsődlegességek szempontjából átlagos magyar akadémiai karriernek. Sosem fogjuk megtudni – bár néhányan ezt rebesgetik –, hogy Zoltán korszakos zsenije volt-e az iráni durumbúza-nemesítési eljárásoknak, s hogy mi lett volna, ha Zoltán szülei harvardi professzorok, ha Zoltán az ottani oktatási rendszerben tanul, a Cornell Egyetemen szerez PhD-fokozatot, és az ottani Molekuláris Biológia és Genetika tanszéken kap állást. Zoltán mindenesetre soha nem gondolkodott el ezen, hiszen – az alvásidő néhány röpke óráját leszámítva – szinte kizárólag az iráni durumbúzák génszekvenciáin járt az esze.

Miranda, aki majd megmutatja

Miranda szép karriert futott be az üzleti világban, és a politika világába is beleszólt, de csillapíthatatlan tudásvágya, amely kisgyermekkorától kezdődött, végül az akadémiai pályára irányította (is) elsodorta. Kíváncsi volt rá, hogy képes-e egy új szakmát magas szinten elsajátítani, szóval a kutatás és az egyetemi oktatás világára kihívásként is tekintett.

Miranda, aki magával szemben mindig maximalista volt, a doktori képzéstől is azt várta el, hogy a lehető legnagyobb mértékben segítse őt kiváló kutatóvá válni, s ez számára – az üzleti életben tapasztalt mintái hatására – egyértelműen a nemzetközi megmérést is jelentette. Praktikus emberként konkrét kompetenciákat és lehetőségeket várt a doktori iskolától, amelyek segítségével erős akadémiai önéletrajzot építhet. Az interneten utánanézett annak, hogy a nemzetközi akadémiai világban hogyan mérik a tudományos teljesítményt, és nagyjából képet kapott arról is, hogy a választott tudományterületén – krízismenedzsment – melyek a legjelentősebb kiadók és folyóiratok. Józsan eszébe hallgatva próbált olyan témavezetőt találni, aki a témájában kompetens, és jó nemzetközi beágyazottsággal, erős publikációkkal rendelkezik, s szerencsére talált is ilyet a doktori iskola törzstagjai között.

A doktori iskolában azonban Miranda hamarosan úgy érezte, hogy a kapott oktatás nem segíti elő kellőképpen szakmai fejlődését, s nem mozdítja elő nemzetközi versenyképességét. A hallgatókat – Miranda legalábbis úgy érezte – a doktori iskolában inkább tekintették egyetemistáknak, akiket oktatni kell, mint kutatóknak, akiket kutatási projektekre kell bevonni, és „kutatva tanítani” a szakma rejtelseire. Érett és sikeres nőként Miranda többször is hangot adott annak, hogy szerinte a doktoranduszokat jobban segítené, ha a doktori iskola nem a mesterképzés kiterjesztett része lenne, hanem egy kutatói fejlődést specifikusan támogató hely, ahol elsősorban módszereket, eszközöket és networköt kapnának a saját területükön való elmélyedéshez és egy nemzetközileg is versenyképes önálló portfólió felépítéséhez. Mivel világeletemben igyekezett konstruktív lenni, átnézte néhány vezető külföldi doktori iskola programját, elolvasott néhány nemzetközi szintű ajánlást, sőt kiterjedt kapcsolati hálójának segítségével még interjúkat is készített doktoriiskola-vezetőkkel. A tanulságokat egy néhány oldalas jelentésben összefoglalta doktori iskolája vezetőinek. Miranda nagy meglepetésére a doktori iskola teljesen elzárkózott javaslataitól, s noha udvarias formában, de

gyakorlatilag arra intette, hogy „maradjon a helyén”, és kövesse a doktori iskola által megfogalmazott előírásokat. A doktorandusz mérlegelte a helyzetet, és – témavezetőjével megállapodva – úgy határozott, hogy nem hagyja ott a doktori iskolát, hanem egyfajta szükséges rossznak tekinti az ott folyó oktatást: teljesíti a követelményeket, de a tulajdonképpeni szakmai fejlődést egyfelől saját önfejlesztésével, másfelől a témavezetőjével folytatott közös kutatásokon keresztül éri el. A doktori iskolájáról később, immár nemzetközileg is elismert akadémiai szakemberként úgy nyilatkozott, mint ami, ha nem is segítette, de legalább nem hátráltatta túlságosan a szakmai fejlődésben. Büszkén beszél arról, hogy sikereit szinte kizárólag egyéni erőfeszítéseinek, leleményességének és tudásszomjának köszönheti; a formális keretek nem sokat lendítettek rajta, de így is megmutatta, hogy az üzleti életben elért megbecsültséget az akadémiai szférában is sikerült kivívnia.

Az ideális doktori képzés

Vajon a fenti történetek csak fikciók, amelyek a példázatos jelleggel lehetséges akadémiai karrierutak egy-egy állomását illusztrálják, vagy valós történetek? Nos, a válasz az utóbbi: noha a történetek szereplőit és az egyes elemeket rendkívüli mértékben megkevertük, minden bemutatott eset igaz történeten alapszik. A történetek bemutatásának célja természetesen nem lehet az, hogy a doktori képzések elégtelen voltán keseregjünk: sokkal nagyobb szükség van arra, hogy rámutassunk a doktori iskolák erős és gyenge pontjaira, s ezáltal megpróbáljunk elmozdulni egy ideális modell felé.

Egy ideális doktoriiskola-modellnek számos faktort kell figyelembe vennie: a doktoranduszok előzetes tudását éppúgy, mint akadémiai karriertípusukat, szenioritásukat, jövőképüket és természetesen kutatási témáik módszertani és publikációs specifikumait. Ehhez mindenképp alaposan átgondolt, a nemzetközi jógyakorlatokat széleskörűen alkalmazó, de azokat a hazai rendszerre értelmező struktúrára, átlátható és korrekt módon betartott szabályozásra, s ami talán a legfontosabb: rendkívüli rugalmasságra, afféle személyre szabott képzésre volna szükség. Vegyük sorra, hogy milyen tudást és készségeket kellene átadnia és fejlesztenie egy ideális doktori iskolának.

A doktori képzéshez szükséges előzetes tudás

Mint a fenti példák mutatják, a doktori hallgatók előzetes tudása számtalan forrásból származhat. A klasszikus, iskolai keretek között felhalmozható tudás mellett, amelynek jelentőségét sokszor talán túlbecsülik, a családi habitusok, a kulturális hátterek, a szociális háló szerepe is nagyon fontos, és a külföldi tapasztalatszerzés, illetve az önképzéssel elsajátított tudás szintén részét képezik annak a felkészültségrepertoárnak, amelyet fontos feltérképezni, és amelyre építeni szükséges.

Ez a felkészültség annál nyilvánvalóbb, minél inkább realizálódott már valamilyen formában. Azok a fiatal kutatók és kutatójelöltek például, akik már rendelkeznek nemzetközi publikációkkal, feltehetőleg tisztában vannak az ilyen cikkek elkészítéséhez és megjelentetéséhez szükséges alapvető ismeretekkel. Jó eséllyel ismerik azokat az elméleteket és módszertani elemeket is, amelyek segíthetnek egy kutatásról szóló cikket nemzetközi szinten publikálni. Könnyen előfordulhat, hogy dolgoztak nemzetközi kutatócsoportban, akár a stáb szervezésében is segíthettek, így ez a terep sem ismeretlen számukra.

Mellettük természetesen lesznek olyan hallgatók is, akik még nem rendelkeznek semmiféle nemzetközi tapasztalattal. Publikációs gyakorlatuk egyelőre csak az egyetemi esszé készítésében van, és még nagyon az elején tartanak saját témájuk kutatásában, sőt esetleg még a pontos kérdésfelvetésig sem jutottak el. Lehetséges ugyanakkor, hogy nagyon szépen beszélnek és írnak angolul, vagy éppen különösen jártasak valamilyen *mainstream* vagy egzotikus kutatási módszer alkalmazásában. Megint mások – tipikusan azok, akik az üzleti életből vagy a politikai döntés-előkészítés és tanácsadás (*policy*) területéről érkeznek – komoly tapasztalatokkal rendelkeznek forrásszerzésben vagy akár pályázatírásban.

Miért fontos mindezeket a tudásokat felmérni és feljegyezni? Alapvetően két okból. Egyfelől az akadémiai életpálya e szakaszában már nem visz előre a meglévő ismeretek újbóli meghallgatása. Egy komoly statisztikai ismeretekkel rendelkező hallgatónak nemcsak értelmetlen, de talán kinszenvedés is végigülni egy elemi statisztikakurzust; a már számottevő nemzetközi publikációs gyakorlattal rendelkező fiatal kutatóknak nincs szüksége akadémiai írásmű készítéséről szóló bevezető kurzusra. Még fontosabb, hogy a hallgatók témája szempontjából többé-kevésbé irreleváns tárgyak teljesítése, illetve az azokból való vizsgázás komoly erőforrásokat von el a hallgatóktól. A doktori hallgatók erőforrásait a saját kutatási területükön jóval hasznosabban tudnák kiaknázni.